
Focus

Een christologische aanzet voor pastorale supervisie

T.T.J. Pleizier

Geoff Broughton, *A Practical Christology for Pastoral Supervision. Explorations in Practical, Pastoral and Empirical Theology* (Londen: Routledge, 2021) 156 p., GBP 96,00 (ISBN 9780367745066).

‘Pastoraal theologie’ is een oude uitdrukking voor het veld van de praktische theologie, al is ‘oud’ uiteraard relatief en heeft het vaak de klank van ‘verouderd’. Het vakgebied van de praktische theologie heeft zich in de loop van de 20ste eeuw, maar vooral vanuit 19de-eeuwse aanzetten, sterk ontwikkeld. Voordat in de 19de-eeuwse theologie het gelovige subject centraal kwam te staan - denk aan Schleiermachers beroemde aandacht voor het ‘gelovige bewustzijn’ met de haast onvertaalbare uitdrukking ‘*schlechthinniges Abhänglichkeitsgefühl*’ - werd de praktische theologie gezien als het terrein van het ambtelijk handelen van de predikant. De verschuiving van ambtelijk handelen naar het geleefd geloof werd in de loop van de 20ste eeuw versterkt door enerzijds een groeiende interesse in de empirische wetenschap waardoor de praktische theologie een eigen kennisdomein poneerde binnen de theologische wetenschap, en anderzijds een professionalisering van de pastorale gespreksvoering onder invloed van therapeutisch georiënteerde benaderingen. De pastor werd een counselor.

Waar pastoraal theologie, zoals in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw beschreven door Seward Hiltner, kan worden opgevat als de ‘kunst van het herder-zijn’, is in de loop van de 20ste eeuw de metafoor van de herder langzaam verdwenen uit het praktisch-theologisch discours. De invloed van de beweging van de counseling laat zich hier gelden. Die beweging vraagt aandacht voor het perspectief van de enkeling, waarbij individuele betekenisgeving en *coping* de oriëntatiepunten zijn. Hiltner schreef nog over ‘pastoraal theologie’. Hij was zich bewust van de opkomst van de psychologie en het belang daarvan voor het pastorale beroep. ‘Pastoral theology, studying shepherding in the light of theological questions and returning with theological answers, can take full account of psychology but can help prevent the false

bifurcation that many now (1958 sic!, TP) believe to represent the relation of theology and psychology.¹ Maar al spoedig werd ‘pastoraal theologie’ vervangen door ‘pastorale psychologie’, zoals ook de leergang heette aan de Utrechtse theologische faculteit en waardoor vele pastores zijn gevormd in hun pastorale professionaliteit. Hoe de herder hulpverlener werd, is door Gerben Heitink uitvoerig beschreven in zijn *Pastoraat als hulpverlening* (1977),² waarbij hijzelf ook een bijdrage leverde aan de versterking van de therapeutische insteek in het pastoraat. Bij deze ontwikkelingen moet ook de naam van Wybe Zijlstra genoemd worden. Hij heeft in Nederland de klinische pastorale vorming geïntroduceerd. Nog belangrijker wellicht is dat hij CPE, zoals de internationale benaming luidt, heeft voorzien van een grondige theologische fundering, waarbij hij de ontwikkeling van de persoon en de stoornissen (‘neuroses’) die zich daarin voordoen voorziet van een godsdienstpsychologisch en christelijk-theologisch denkkader.³ Zowel Hiltner als Zijlstra zoekt aansluiting bij Paul Tillich. Tillich is een veelgebruikte theologische bron voor de doordenking van de samenhang (‘correlatie’) van het psychische en het religieuze.

De pastorale supervisie is een van de jongste loten aan de stam van pastorale benaderingen. Bij pastorale supervisie gaat het om de vorming van de pastor en de integratie van zijn of haar persoon in het pastorale beroep. De methodiek van pastorale supervisie is bekend geworden door de klinische pastorale vorming (KPV), en vormt tegenwoordig een vast onderdeel in theologische opleidingen (in elk geval bij de PThU) en permanente educatie van predikanten in de Protestantse Kerk. In zijn overzicht van de recente literatuur over pastorale supervisie van de hand van Wim Smeets⁴ wordt duidelijk dat handboeken zoals dat van Michael Paterson en Jessica Rose, *Enriching Ministry: Pastoral Supervision in Practice* (2014)⁵ ook vertrekken vanuit de correlatietheologie van Paul Tillich.

Dat brengt mij bij het boek dat het uitgangspunt is voor deze Focus: *A Practical Christology for Pastoral Supervision*, geschreven door de anglicaanse

1 Seward Hiltner, *Preface to Pastoral Theology* 1958, 26.

2 *Pastoraat als hulpverlening. Inleiding in de pastorale theologie en psychologie*, Kampen 1992.

3 Wybe Zijlstra, *Klinische pastorale vorming* (Wegen tot pastoraat 11), Nijmegen 1973.

4 Wim Smeets, Een Pastorale of Spirituele Focus in Supervisie, in: *Handelingen. Tijdschrift voor praktische theologie en religiewetenschap*, 46 (2019), 81–86.

5 Het handboek van Jane Leach en Michael Patterson (*Pastoral Supervision. A Handbook*, 2015) is kortgeleden vertaald in het Nederlands en uitgegeven bij Gompel & Svacina: (Jane Leach, Michael Paterson, *Pastorale supervisie: een handboek* 2019).

theoloog Geoff Broughton, docent aan een Australische theologieopleiding. Het boek is verschenen in een serie waarin hedendaagse praktische en empirische theologie wordt uitgebracht en vormt een belangrijke bijdrage aan een vernieuwde doordenking van de pastoraal theologie. De hedendaagse nadruk op het subject en de interesse in empirische methodiek moeten niet voorbijgaan aan wat vanouds de pastoraal theologie heette: de aandacht voor de predikant en de pastoraal werkende (ook wel 'ministry agent' genoemd in de literatuur). Daar zit een eerste belang van dit boek: het zet de pastoraal werkende (weer) in het centrum van de aandacht.

Pastoraal handelen, de pastor en de theologie

Broughton introduceert de supervisie aan de hand van vier vragen die betrekking hebben op de ethiek (wat moet ik doen?), de effectiviteit (wat helpt mij om dit te doen?), het existentiële (wat wil ik werkelijk doen?) en de eschatologie (wat is de moeite waard om te doen?). Het handelen van de pastor, zoals dat in inter- en supervisie aan de orde is, komt in beeld vanuit de persoon, de nadruk op het 'ik' van de pastor. Wie ben 'jij' als pastor en hoe hangt jouw persoon-zijn samen met je pastoraal handelen? De vierde vraag die Broughton aan de orde stelt is echter minder gericht op de persoon en brengt een ander perspectief in dat hij het 'eschatologische' noemt: wat is de moeite waard om te doen (*what is worth doing*)? Dit ziet hij als het meest theologische moment en pastorale supervisie, zo stelt hij, heeft behoefte aan theologische bronnen om dieperliggende geestelijke (*spiritual*) en theologische vragen te adresseren.

Het tweede belang van dit boek ligt in de brede theologische oriëntatie. De theologische basis onder Broughtons boek is anders - en op een bepaalde manier veel diverser - dan de terugkerende aandacht voor Tillich in soortgelijke literatuur. Naast Bonhoeffer figureren Maarten Luther, Emil Brunner en James McClendon. Daarmee krijgt de pastoraal theologie een brede oecumenische (lutheraanse, neo-orthodoxe en baptistische) basis.

Contextuele thema's: veiligheid en de 'digital age'

Voordat ik naar een inhoudelijke bespreking ga is het van belang om vooraf iets over de context van het boek te zeggen. Die is tweeledig, zowel geografisch als temporeel, en krijgt met twee hoofdstukken relatief veel aandacht. Deze oriëntatie op plaats en tijd is niet zomaar een indeling langs een kantiaanse standaard, omdat we nu eenmaal in die twee categorieën denken. Praktische theologie begint met de positie van de theoloog, en die is inderdaad altijd verbonden aan waar je vandaan komt en in welke tijd je leeft. Die contextualiteit maakt niet relatief, maar geeft wel een startpunt.

Geografisch start Broughton in Australië, het land waar hij werkt, maar de contextualiteit heeft een eigen relevantie: de publieke opinie is ronduit negatief over predikanten en geestelijken. De reputatie van een episcopale kerk, zoals de Anglicaanse Kerk in Australië, wordt sterk bepaald door de schandalen rond kindermisbruik. Pastoraat gaat over veiligheid, en onveiligheid roept om opzicht en verantwoording. De geschiedenis van Australië wordt vanuit het perspectief van veiligheid en onveiligheid beschreven aan de hand van de verhalen van de ‘settlers’ vanuit Europa en Engeland. Het belang van contextualiteit in de theologie blijkt, als duidelijk wordt hoe het thema ‘veiligheid’ verbonden is met locatie en het roept bij de lezer - ook als die lezer zich op een andere plaats in de wereld bevindt - de vraag op hoe het zit met veiligheid in de eigen pastorale praktijken. Supervisie, zo sluit Broughton bij de eerdergenoemde auteurs Leach en Patterson aan, is restauratief, formatief en normatief, waarbij het bij de laatste taak gaat om ‘dealing sensitively with boundary and ethical issues’ (13). Toch vraagt dit om een nadere theologische invulling, want ‘veilig’, zo sluit Broughton zich bij Stanley Hauerwas aan, is nog geen theologische categorie. Het gaat bij de vorming van geestelijken vooral om op te groeien tot de volheid van Christus (Ef. 4:13b, 21). Hier ligt de aanleiding om de praktijk van supervisie te funderen in de christologie, of narratief aangeduid, in ‘the story of Jesus Christ’. In de vorming van dienaren van het Woord en van kerkelijk werkers gaat het om navolging van Christus en het belijden dat Jezus Heer is.

Temporeel situeert Broughton zijn studie in de ‘digital age’. Het is een ‘tijdig’ boek. De bosbranden waren nog niet voorbij, of de COVID-19 pandemie brak uit. De pandemie met de vele lockdowns en socialmediacommunicatie laat zien hoe verbindingen tussen mensen, ook pastorale verbindingen, diepgaand beïnvloed worden door digitalisering. Onderwijs, waar pastorale supervisie een voorbeeld van is, vraagt om dialoog en gesprek in een gemeenschap. Belangrijker, zo betoogt Broughton met een beroep op de socratische gespreksvoering in de dialogen van Plato, is dat de digitale tijd een veel grotere uitdaging biedt voor het delen van kennis op een verantwoorde manier. Digitale media zijn democratisch, maar voor een gesprek waarin mensen aan elkaar kunnen groeien en werkelijk kunnen leren is een levende gemeenschap nodig. De wijsheidsliteratuur en de brief van Jakobus bieden hiervoor een kritisch tegenover: ‘promoting conversations that are wise, measured, and honest’ (38).

Met Martin Buber gaat het hier om de wederzijdse relatie tussen twee subjecten. Voor een theologische oriëntatie kiest Broughton voor een christologische insteek, waarbij hij vanuit incarnatie, dood en opstanding van Christus komt tot een drievoudige fundering voor pastorale supervisie: het gaat om

vriendschappelijke relaties waarin herstel kan plaatsvinden, het type gesprek dat Petrus voerde op het strand met de Opgestane (Joh. 21: 4-19). Vervolgens zijn er wat Broughton noemt de ‘zones of re-membering’: pastorale supervisie biedt een zone waarin pastores tot een nieuwe verbeelding kunnen komen en op een nieuwe manier verbonden kunnen raken, ook als dat door traumatische ervaringen heen moet. Dit aspect verbindt Broughton aan het gebed van Christus in Gethsémané (Luk. 22:39-53). Dit gebed biedt in de nacht voor het sterven desondanks een levenslijn naar de God die gedenkt (*remembers*). Het derde onderdeel van het theologische raamwerk bestaat uit de wandeling van de opgestane Christus op de weg naar Emmaüs (Luk. 24:13-34). Een bekend en veelgebruikt beeld in de pastorale en spirituele literatuur. In de wandeling openbaart Christus zich; pastorale supervisie die het moet hebben van Christus die zich openbaart.

Een christologisch uitgangspunt

De keuze voor een christologische inzet wordt helder gemaakt vanuit de soteriologie: ‘For many supervisees, the trials and trauma of pastoral work requires the revelation and redemption of Christ’ (48). Hier levert het boek een unieke en kritische bijdrage aan de supervisorische literatuur. Broughton sluit aan bij het therapeutische paradigma waarbinnen de supervisie zich heeft ontwikkeld, maar hij kiest voor een sterk theologisch inhoudelijk gemotiveerd perspectief. Heling en herstel zijn een geschenk van Christus dat wij ontvangen vanuit het lijden en de opstanding van Christus.

Deze christologische fundering voor pastorale supervisie wordt in het hoofddeel van het boek uitgewerkt in een serie van drie keer twee hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk komt steeds de Schrift ter sprake, in het tweede hoofdstuk gaat het over theologie en praktijk. Het beeld is dat van de ruimte, de ruimte waar supervisie plaatsvindt. En steeds gaat het om wat er vanuit de Schrift deze ruimte binnenkomt en vervolgens wat theologie en praktijk binnenbrengen. De drie hoofddelen gaan over Jezus die zich openbaart (de wandeling met de Emmaüsgangers); Jezus die herinnert en aan wie de Vader gedenkt (in de hof van Gethsémané); en Jezus die herstelt (de maaltijd aan het meer na zijn opstanding). De bijbelse hoofdstukken bevatten mooie exegetische vertogen. En de theologische delen laten een diversiteit aan overwegingen zien, Maarten Luther, Emile Brunner en James McClendon, een baptistisch theoloog.

Het voert te ver om hier de gedachtenlijn precies uit te werken, maar elk tweede hoofdstuk in de serie van drie keer twee, loopt uit op praktijken die binnen de supervisie van belang zijn. Het hoofdstuk over Jezus die herstelt, vanuit de ontmoeting met Petrus, loopt uit op drie voor pastorale supervisie

relevante thema's: roeping (*call*), overtuiging (*conviction*) en weerstaan (*contending*) (115-124). Op bepaalde momenten weet Broughton met de begrippen die hij kiest om de theologische lijn te vertalen naar de supervisorische praktijk niet helemaal te overtuigen en komt het soms wat gekunsteld over. Maar hij slaagt er duidelijk in naast het therapeutische taalveld een eigen theologische taal in te brengen, ontleend aan de Schrift en gevuld vanuit kruis en opstanding.

Pastorale supervisie en de theologie

Voor een bijbelse oriëntatie op supervisie grijpt Broughton terug op het nieuwtestamentische woord 'episkopeo', dat in diverse kerkelijke denominaties wordt opgevat als 'opzicht'. In een episcopale traditie als de aglicaanse, is dit bij uitstek de rol van de bisschop. En vanuit de liturgie van ordinatie, gaat het dan om de geladen godsdienstige woorden: de zonde serieus nemen, nadruk op zonde en vergeving en toewijzing aan persoonlijke heiligheid en transformatie door Schrift en gebed (14). Broughton trekt hier de lijnen (te?) snel door, vanuit de apostolische brieven naar supervisie als een geïntegreerde benadering van opzicht waarin ook aandacht is voor groeiende burnout onder geestelijken. Toch is zijn verbinding hier wel van groot belang. Voor je het weet wordt supervisie een seculiere methodiek of een methodiek die loszigt van het christelijk geloof of zich op heel andere religieuze tradities baseert.⁶

Met zijn christologische inzet kiest Broughton voor een benadering die we de laatste tijd vaker in praktisch-theologische literatuur zien. De Noorse theoloog Jan-Olav Henriksen heeft in zijn boek *Christianity as Distinct Practices* (2019) een lans gebroken voor wat hij de 'Jesus story' noemt. Je zou bijna denken dat er in de praktische theologie sprake is van een 'turn to Christology'.

6 Hans Borst, Jan Oosting, *Modern Boeddhisme bij supervisoren en coaches?* Nijmegen 2017.